

Pazyra, Stanisław

"Gospodarstwo folwarczne na Mazowszu 1795-1806", Danuta Rzepniewska, Warszawa 1968 : [recenzja]

Rocznik Mazowiecki 3, 444-446

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

techniki sprawa zaopatrzenia naszych miast w wodę jest nadal bardzo żywotnym i palącym problemem, nader trudnym do zadowalającego rozwiązania, zwłaszcza wobec szybko postępującego ich wzrostu i rozwoju przemysłu. Publikacja ta przyczyni się niewątpliwie do pogłębienia naszej jeszcze bardzo skromnej wiedzy o miastach mazowieckich i ich różnorodnej problematyce. Bardzo cennym uzupełnieniem jasnego wykładu treści jest bezsprzecznie bogaty materiał ilustracyjny o charakterze wybitnie dokumentalnym. Dużą wartość ma również przytoczona bibliografia najważniej-

szych źródeł i opracowań, która stanowić będzie cenną pomoc dla osób specjalnie interesujących się tym ważkim problemem. Szkoda tylko, że autorka nie mogła — ze względu zapewne na charakter „Studiów” — zamieścić także spisu treści oraz indeksu nazw, choćby tylko miejscowych.

Praca ta powinna zachęcić badaczy i miłośników Mazowsza do podejmowania nowych monograficznych prac nad dziejami rzemiosła i przemysłu, dotychczas tak mało znanych, a mających piękne tradycje.

Stanisław Pazyra

Danuta Rzepniewska, *Gospodarstwo folwarczne na Mazowszu 1795—1806*, PWN, Warszawa 1968, ss. 362 + 4 nlb, 46 tabel w tekście.

Problematyka rolnicza na Mazowszu nie budziła na ogół zainteresowań naukowych, mimo że region ten miał do niedawna wybitnie rolniczy charakter. Było to tym dziwniejsze, że panujące tu stosunki społeczno-gospodarcze stanowiły ze względu na swą specyfikę nader wdzięczne pole dla badaczy. Dopiero zachodzące ostatnio na tym terytorium radykalne przemiany w strukturze społecznej i gospodarczej unaocznily niejako istniejące w tej dziedzinie możliwości. Zainteresowania te sprawiły, że coraz częściej zaczynają się pojawiać publikacje dotyczące wyników prac badawczych, poświęconych badaniom nad strukturą i stanem gospodarki rolnej oraz zachodzącymi w tej dziedzinie przemianami. Dzięki podejmowanym w ostatnich latach pracom badawczym ukazało się sporo cennych i ciekawych publikacji, które stopniowo wypełniają istniejącą lukę i przyczyniają się do zaspokojenia stale rosnącego zapotrzebowania społecznego. Należy więc wymienić jako przykład takie prace, jak choćby np. S. Russockiego, która przedstawia formy władania ziemią w XIV—

—XVI w.¹, A. Wawrzyńczykowej — o gospodarstwie chłopskim w XVI—XVII w.², M. Biernackiej, zajmującej się wsiami drobnoszlacheckimi na Mazowszu i Podlasiu³, J. Leskiewiczowej — o dobrach osieckich w XVI—XIX w.⁴, a nawet E. Sasimowskiego, poświęconej koniowi garwolińskiemu⁵. Na uwagę zasługuje interesująca praca T. Szcze-

1 S. Russocki, *Formy władania ziemią w prawie ziemskim Mazowsza (koniec XIV — połowa XVI wieku)*. Praca doktorska, Uniwersytet Warszawski, Dział wydawnictw, Warszawa 1961.

2 A. Wawrzyńczyk, *Gospodarstwo chłopskie na Mazowszu w XVI i początkach XVII wieku*, Instytut Historii PAN, Warszawa 1962.

3 M. Biernacka, *Wsie drobnoszlacheckie na Mazowszu i Podlasiu*. Tradycje historyczne a współczesne przemiany, Instytut Historii Kultury Materialnej PAN, Warszawa 1966.

4 J. Leskiewiczowa, *Dobra osieckie w okresie gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej w XVI—XIX w.*, Instytut Historii PAN, Wrocław 1957.

5 E. Sasimowski, *Rozwój i ukształtowanie się konia garwolińskiego na tle środowiska*, „Roczniki Nauk Rol.,” Seria B, t. 76 (1960), z. 4.

chury, przedstawiająca wiele ciekawych zagadnień z przeszłości regionu sadowieńskiego⁶. Z problematyką wiejską łączą się również ściśle prace poświęcone walce ludu wiejskiego o wyzwolenie społeczne i narodowe. Wymienić tu należy prace B. Baranowskiego⁷, A. Kerstena⁸, T. Szczechury⁹, W. Matuszewskiej¹⁰ oraz zbiorową pracę o działalności Niezależnej Partii Chłopskiej na Mazowszu¹¹. Najnowszą pracą traktującą o zagadnieniach gospodarczych jest omawiana właśnie publikacja D. Rzepniewskiej, opracowana w Instytucie Historii PAN.

Wśród rozlicznych zagadnień związanych z gospodarką rolną na czoło niewątpliwie wybija się gospodarka folwarczna i dlatego problem ten autorka wzięła za przedmiot swych badań. Okres 1795—1806 ze względów zarówno politycznych, jak i ogólnogospodarczych nosi specjalnie charakterystyczne znamiona w gospodarce folwarcznej. Dlatego więc na kanwie wydarzeń politycznych autorka wnikliwie analizuje i przedstawia obraz tej gospodarki, przyjmując za podstawę swych badań 3 różne zespoły folwarczne, a to Jabłonnę i Wieliszew, odziedziczone w 1794 r. przez ks. J. Poniatowskiego, Nieborów, odkupiony przez M. Radziwiłła od Ogińskich, oraz

Małą Wieś, stanowiącą własność B. Walickiego. Wybór właśnie tych, a nie innych zespołów folwarcznych podyktowała ta okoliczność, że zachowały się bogate materiały archiwalne, które umożliwiły podjęcie wszechstronnych badań.

Przy opracowaniu całości zagadnień związanych z gospodarką folwarczną autorka wykorzystała dokładnie zasobny materiał archiwalny oraz literaturę przedmiotu, i to zarówno polską, jak i obcą. Przedstawienie gospodarki wymienionych zespołów we wszystkich jej aspektach poprzedziła ona nie tylko omówieniem źródeł i wykorzystanych materiałów, ale przedstawieniem warunków, w jakich wówczas istniała i rozwijała się w ogóle w tych przełomowych czasach gospodarka rolna. Na podmałowanym szeroko tle autorka scharakteryzowała również tak podstawowe momenty, oddziałujące zasadniczo na gospodarkę rolną, jak np. zagadnienie koniunktury handlowej i związanego z nią eksportu zboża. Ważnym czynnikiem były niewątpliwie także obowiązujące wtedy ceny zbóż, których wysokość zależała zarówno od rozmiarów ich produkcji, jak i od miejscowego na nie zapotrzebowania konsumpcyjnego. Dużą rolę odgrywała także działalność gospodarcza władz pruskich oraz stosowany przez nie system zarządzania gospodarką rolną. Nie mniejszą również rolę odgrywały panujące stosunki kredytowe. W związku zaś z rozwojem kredytu występuje zjawisko poważnego wzrostu zadłużenia. Autorka nie tylko rejestruje zachodzące zjawiska, ale stara się je wytłumaczyć, usiłując odpowiedzieć na zasadnicze pytania dotyczące jego genezy. W tym wypadku chodziło o stwierdzenie, czy wzrastające niepokojąco zadłużenie spowodowane zostało przez marnotrawstwo i zbytek, czy też przez przeprowadzanie nadmiernych inwestycji. Zadłużenie bowiem miało ujemne skutki nie tylko natury gospodar-

⁶ T. Szczechura, *Nad Bugiem, Ugoścza, Wilczą. Z przeszłości regionu sadowieńskiego*, Warszawa 1967.

⁷ B. Baranowski, *Z dziejów antyfeudalnych ruchów chłopskich na Podlasiu*, Warszawa 1953.

⁸ A. Kersten, *Chłopi polscy w walce z najazdem szwedzkim 1655—1656*, Warszawa 1958.

⁹ T. Szczechura, *Ruch chłopski w walce o ziemię 1861—1864*, Warszawa.

¹⁰ W. Matuszewska, *U źródeł strajku chłopskiego w roku 1937*, Zakład Historii Partii przy KC PZPR, Warszawa 1962.

¹¹ *Niezależna Partia Chłopska na Mazowszu 1924—1927*, Warszawski Komitet Wojewódzki PZPR, Komisja Historii Partii, Warszawa 1965.

czej, ale i społecznej, a nawet narodowej.

Przechodząc do zobrazowania samej gospodarki folwarcznej, autorka wyczerpująco omawia poszczególne jej działy, a więc gospodarke zbożową, hodowlaną, łąkową i paszową, leśną oraz gorzelniczo-browarnianą, uwzględniając wszelkie ich aspekty. Wiele miejsca poświęca także sprawom finansowym. Omawia kolejno samą strukturę wpływów z różnych dziedzin tej gospodarki, a następnie zagadnienie rozchodów pieniężnych, uwzględniając poszczególne ich kategorie. Nie ogranicza się przy tym tylko do przedstawienia obrazu gospodarki folwarcznej, ale w uwagach końcowych wyciąga ze swych rozważań konkretne wnioski ją charakteryzujące. Uzyskane zaś wyniki, znamionujące ówczesną gospodarke folwarczną na Mazowszu, porównuje ze stanem w innych dzielnicach, a ponadto charakteryzuje zachodzące na tym terytorium przemiany społeczno-gospodarcze oraz ich dalsze konsekwencje.

Cennym uzupełnieniem pracy są liczne tabele zawierające szczegółowe dane liczbowe oraz uzasadniające wywody autorki. Przy lekturze tej pracy nasuwają się jednak pewne uwagi, które nie umniejszają wysiłku autorki i wartości samej pracy.

Na pierwszy plan wysuwa się sprawa samego tytułu, a mianowicie: czy nie jest on zbyt daleko idący. Autorka bowiem nie zajmuje się gospodarke folwarczną na całym Mazowszu, a jedynie w jego niejako środkowej części, którą można by określić jako

region warszawski. Pominięte zostały pozostałe części Mazowsza. Na północnym Mazowszu np. znajdowały się tak wielkie kompleksy dóbr folwarcznych, jak choćby Czartoryskich z Krasnego lub Krasińskich z Opinogóry. Te ostatnie po wcieleniu tych ziem po 3 rozbiórze do Prus stanowiły nawet osobną domenę. Autorka wprowadzie rozróżnia terytoria wchodzące w skład tzw. Prus południowych oraz nowe nabytki, stanowiące tzw. Neu-Ost-Preussen, ale nie wspomina o innych metodach stosowanych przez władze pruskie w działalności gospodarczej i zarządzaniu gospodarke rolą. Pominięcie tego problemu może nasunąć czytelnikowi nie zawsze uzasadnione uogólnienia lub skojarzenia. Innym zagadnieniem jest sprawa bibliografii. Chociaż autorka w odsyłaczach powołuje się nie tylko na materiały źródłowe, ale i na bogatą literaturę przedmiotu, szkoda jednak, że na końcu publikacji nie zamieściła ona jej zestawienia. Zestawienie takie niewątpliwie byłoby pożyteczne i stanowiłoby wielką pomoc dla bardziej interesujących się tą problematyką.

Ta cenna i pożyteczna praca powinna się znaleźć w rękach nie tylko historyków, ale również i działaczy społeczno-gospodarczych oraz miłośników przeszłości Mazowsza. W każdym razie pozycję tą powinny zainteresować się biblioteki regionalne na Mazowszu. Szkoda tylko, że publikacja ta ukazała się w bardzo niskim nakładzie, bo zaledwie w 300 egzemplarzach.

Stanisław Pazyra

Szymon Pietrzak, *Przechadzka w przeszłość*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1967, ss. 289.

Wśród wielu prac typu pamiętnikarskiego, jakie ukazały się drukiem na przestrzeni ostatnich lat, książka Szymona Pietrzaka, zasłużonego działacza ludowego z ziemi sochaczew-

skiej, stanowi szczególną pozycję. Składa się na to zarówno jej treść, która jest umiejętnym połączeniem autobiografii działacza społecznego z bogatą problematyką życia wsi polskiej końca